

EKONOMİ AÇISINDAN DEVLET VE PİYASA

Doç. Dr. İbrahim EROL*

1. GİRİŞ

Piyasa ekonomi düzeninin bilimi ile kamu hukuku otoritelerinin ortak noktasını teşkil eden sosyal piyasaya dayalı kamu düzeninin optimal planlanamaması, zamanımız toplumunda geri kalmışlığın temelini oluşturmaktadır. Bu iki kesimin ortak noktası devlet ile toplumun etki alanlarının incelenmesidir. Ekonomik açıdan toplum sektörü (özel sektör), üretken kaynakların sahipleri ve bu kaynakların sorumluluğunu ve kullanımlarını yüklenmiş olan bireylerden meydana gelmektedir. Devlet sektörü ise politik süreç içinde parlamenterlerin aldıkları ortak kararların devlet gücü ile uygulanmasını ve hizmet sektörü içindeki amaç ve hedeflerini kapsamaktadır.

Kamu hukuku taraftarlarına göre ise devlet ile toplum arasındaki sınırın demokratik bir düzen içinde belirlenmesi, yapısal anlam yönünden politikadan arındırılmış olarak anayasa hükümlerinde mevcuttur. Bu anlamda piyasa ve iktisadi düzen politikasındaki toplum sektörü (özel sektör) piyasa kurallarına göre işleyen iktisadi yaşama ve ekonomik anlamda otonomiye sahip olan kişilerin işlevlerinin bir bütünüdür. Yalnız totaliter veya serbest piyasa düzeninde kişilere tanınan serbestlik veya özgürlüğün birbirinden ayrılması gerekmektedir.

Piyasa iktisadi yönünden bizi ilgilendiren konu, toplumun geleceğine yönelik kararların dolaysız olarak bireylerin inisiyatiflerine mi bırakılacağı yoksa kararların kolektif olarak mı alınacağıdır; veya devlet ekonomiyeye hangi ölçüler içinde müdahale edecektir? Devletin ekonomiyeye aşırı olarak dolaylı veya dolaysız müdahalesi, sosyal piyasa sisteminin işleyiş kurallarını değiştirmekte ve kişilerin üretken kapasitelerinin kullanılmasını engellemektedir.

2. TARİHSEL GELİŞİM İÇİNDE DEVLETİN GÖREVLERİ

Ulusal ekonomi 18. yüzyıldan beri devlet ile toplum (piyasa) arasındaki sınırı belirlemek için yapılan araştırmaları kendine konu almıştır. Bu düşüncenin özü, piyasadaki arz ve talepçilerin kendi çıkarlarına yönelik hareketlerine dayanan bir iktisat

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Manisa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

sisteminin kamu çıkarlarını geliştireci yönde etkisini sürdürmesidir. Bu düşünce tarzını çok basit ve en iyi şekilde özetleyen bir buluş görünmeyen el (invisible hand) teorisidir. Tam rekabet sistemine dayanan ve açık bir piyasadaki kişilerin kendi faydaları yönünde fonksiyonunu sürdüren, mal tedarik sisteminin üstünlüğüne dayanan ve kişilerin refahı üzerine kurulan bu teori, devletin görevlerinin sınırlarını da belirlemektedir. Bunun en bariz örneğini John Stuart Mill'de görmekteyiz. Mill, serbest iktisadi sistemin refah tesirlerini "laissez faire" prensibinden hareketle tanımlamaktadır. Yani devlet demokratik sistem içinde kişilerin iktisadi meselelerine el atmayacak, müdahale etmeyecektir (Mill, 1984:691-13). Yalnız Mill zorunlu devlet görevleri ile istemli devlet görevlerini birbirinden ayırmıştır. Zorunlu devlet görevleri, devletin hukuksal alandaki görevlerini kapsamakta ve bu görevlerin kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır. İstemli devlet görevleri ise zamanla tarihin akışı içinde devlete aktarılan görevlerdir. Devlete aktarılan bu görevlerin nedeni yanlış ekonomi teorilerine dayandırılmasından veya bazı teorilerin yanlış yorumlanmasından veya çeşitli nedenlerle refah seviyesinin artması için devlete verilmiş olmasıdır. Yalnız belirtmek gerekir ki, "laissez faire" prensibi sadece devletin görevlerini sınırlandırmak için yorumlanamaz. Her ne kadar Mill'in "laissez faire" prensibi genel kural olarak devlet müdahalelerini en aza indirmek amacıyla yönelik ise de, bazı ekonomi literatürlerinde bu prensip fonksiyonunu, piyasa sistemi koordinasyonu sayesinde sürdürmekte ve piyasaya müdahale edilmemesi gerekmektedir (Mestmacker, 1984:80-11).

Klasik okul, piyasa mekanizmasının fonksiyonunu sürdürebilmesi için devletin var olduğunu kabul etmiştir. Adam Smith yurt savunması yanında toplumun baskısı ve hilelerinden korunması gerektiğine inanmış, piyasada monopol hakimiyeti kendini göstermiş ise kalite ile fiyat kontrollerini önermiştir (Giersch, Herbert, 1975:S. 144). Aynı öneriyi Mill'de fiyat kontrolleri şeklinde görüyoruz. Adam Smith devletin görevlerini iki grupta analiz etmiştir. Bu görevlerin ilki resmi kurumlar (public institutions) ile ikincisi resmi çalışmalar (public works) olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Giersch, 1975: 144-8). Adam Smith'in bu iki prensibine göre yollar, kanallar, limanlar, eğitim, sağlık özel teşebbüse aktarılmamalıdır. Bentham'ın "Manual of Political Economy 1793-1795" kitabındaki görüş, eğer piyasa kendi fonksiyonunu sürdüremiyorsa, devlet toplum için gerekli besin maddelerini depo etmelidir.

Ulusal ekonominin doğuşundan bugüne kadar toplumun genel refah seviyesinin yükseltilmesi ekonomide ana disiplin olarak anılanını devamlı korumuştur ve bu süreçte piyasa sisteminin fonksiyonunu sürdürebilmesi yolunda devletin hangi görevleri üstleneceği tartışma konusu olmuştur.

Anglo-Sakson ülkelerinde kendini gösteren "karışıklık taslağı" (Anarchististische Entwurf) bugünkü batı ülkelerinin uygulamakta olduğu devlet etkinliğinin temelini oluşturmaktadır (Mestmacker, 1984:75-II). Bu taslahta, "en az devlet" felsefesine dayalı bir ekonomi düzeninde, devlet sadece hukuk düzenini koordine etmek ve uygulamak şeklinde kendini göstermekte ve toplumun öteki sorunları piyasa yöntemleri ile çözümlenmeye çalışılmaktadır. Alman literatürüne baktığımızda, devlet sadece polis rolünü üstlenmekte ve piyasanın aksayan yönlerini tamir ettikten sonra elini piyasadan çekmektedir (Giersch, 1974:164-7). Bu çerçevede iktisat politikasındaki devletin görevleri ile ilgili liberal ve müdahaleci görüşler kendini göstermiştir.

Liberal düzen konseptindeki düşünce, devlet ile piyasa arasında bir sınırın belirlenmesine dayandırılmaktadır. Bu görüş ışığında tartışma konusu, piyasa kurallarının

mı yoksa devletin koordine tedbirlerinin mi üstün olduğudur. Bu alandaki iktisat literatüründe kurallar kataloğu mevcuttur (Mestmacker, 1984: 165-11). Biz burada sadece temel konuları belirtmekle yetiniyoruz. Bunlar mülkiyet varlığının kaçınılmazlığı, sözleşmelerin yürütülmesi için gerekli koşulların sağlanması, iç ve dış güvenlik için kefalet olgusunun varlığı, eğitim ile altyapı hizmetlerinin aksatılmaması, Merkez Bankası aracılığı ile para değerinin korunması, piyasa sisteminin geliştirilmesi, monopol kuruluşların önlenmesi, açıklıkla savaş ile asgari geçim düzeyinin belirlenmesidir.

Müdahaleci bir devlet politikasında ise, devletin görevleri şunlardır :

Piyasadaki üretim gruplarının fiyat ve gelirleri, piyasa mekanizması koordinasyonu yardımı ile sağlanır, kira kontrolü yapılır, asgari ücret tesbit edilir, sanayiinin branşları desteklemeye tabi tutulur, piyasa düzenlenmesi kanunlarla yürütülür, hukuk sistemi sayesinde monopol kuruluşlar meydana getirilir, zorunlu sigorta sistemi uygulanır. Genel olarak bakıldığında, müdahaleci bir politika totaliter sosyalizmden daha da ileri giderek onun sınırlarını aşmaktadır.

Müdahaleci ve liberal iktisat biliminde devletin görevleri belirli tarihsel gelişim içinde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle toplumun refahı ön plana alınarak bu refahın artırılması için her iki görüşün parça elementlerini tekrar düşünmek ve toplumdaki fertlerin düşünce ile hareket ortamlarının devlet müdahalesiyle bozulmamasını sağlamak gerekmektedir. Önemli olan, devletin kendi çıkarlarını yürütürken veya ilgili birimlerin kararları neticesinde toplumdaki bireylerinin gelişmelerine köstek olup olmadığıdır.

2.1. PİYASA YANILGISI MI YOKSA DEVLET YANILGISI MI ?

Son zamanlarda devletin görevlerinin sürekli artması hukukçuların ve iktisatçıların araştırmalarına konu olmuştur.

a) Piyasa iktisat modelinin eleştirisi

Devletin etkinliklerinin sürekli bir şekilde artmasının nedeni yine iktisat tarihinin gelişimine bağlıdır. Modern sosyal devletin gelişmesi 19. yüzyılda piyasa ekonomisinin yanılışı ile ortaya çıkmıştır. Yalnız 18. yüzyılın merkantalizmi, toplumun her kesimine müdahaleci bir politikayı öngörmekteydi. Fakat daha sonra liberal görüşün etkisiyle bir çok Avrupa ülkesinde devlet iktisadi sahadan elini çekmiş ve 19. yüzyılda devlet sadece hukuksal alan ile ülkenin iç ve dış savunmasını üstlenmiş, düzen politikası ile altyapı politikalarında etkili olmuştur.

19. yüzyılın sonunda sanayinin gelişmesi ve sanayi proleteryanının ortaya çıkmasıyla devlet müdahale ederek sosyal politikayı (sendikal hareketleri) örgütleme gereğini duymuştur. Dolayısıyla "laissez faire" ilkesi ile piyasanın problemleri çözülememiş ve müdahaleci bir politika kendini göstermiştir. Bu politika veya düşünce tarzı her iki dünya savaşlarını takip ederek 20. yüzyılın ilk yarısında çeşitli alanlarda kendini göstermeye devam etmiştir. Daha sonraları bir çok reformlar yapılmasına rağmen bir türlü 19. yüzyılın liberal düzen politikasına ulaşamamıştır. Burada her ne kadar iktisat tarihinin bir değerlendirilmesi yapılıyorsa da piyasa yanılışı veya devlet yanılışı refah ekonomisinin de araştırma konularını kapsamaktadır.

b) Refah Ekonomisi

İktisat teorisi analizinde görünmeyen el (invisible hand) teoreminin geçerliliği ile ilgili olan refah ekonomisi görüşünün özü, kişisel kazançlara yönelik rekabet piyasası toplumun hedefi olan optimum refaha ulaştırmamaktadır. Çünkü doğal olarak oluşan monopollerin, dışsal ekonomilerin, hizmet mallarının, değişik sıralamalar ve yanlış tahminlerdeki piyasa hedefleri gerekli refah tesirlerini gösterememektedir. Dolayısıyla piyasa yanlılığı, yani rekabet dengesinin ideal durumundan sapması ile birlikte devletin bu dengeyi tekrar yerine getirme zorunluluğu doğmaktadır.

c) İstikrar Politikası

İktisat ilmindeki en önemli tartışma konusu piyasa sektörünün istikrarlı olup olmadığıdır. Keynes taraftarları piyasanın istikrarsız olduğunu savunmakta ve devlete gelir dağılımı, konjonktür politikası, düzen politikası, istikrar politikası gibi bir çok görevler yüklemektedirler (Keynes, 1983:314-10).

Monetarist taraftarlar ise piyasa sektörünün istikrarlı olduğunu savunmakta ve bunun yanında devlete sadece para değeri istikrarının korunması görevini yüklemektedirler. Bunun yanında çok önemli diğer bir görev ise devletin altyapı politikasına öncelik tanımasıdır (Burnstein, 1986: 50-2).

d) Gelir Dağılımı Politikası

Devletin piyasaya müdahalesini gerektiren diğer bir özellik ise gelir dağılımını toplum içinde adil bir biçimde gerçekleştirmektir. Gelir dağılımı problemini piyasa sistemi kendiliğinden çözemediği için devletin vergi politikasına gerek duyulmuştur.

2.2. MÜDAHALECI POLİTİKANIN ELEŞTİRİSİ

Piyasa yanlılığı ilmi ile uğraşan iktisatçılar (Watrin, 1983:10-17) belirli bir kesimin kuvvet politikasının veya ulusal devlet politikasının piyasaya müdahalesinin zararlarına değinmişler ve devletin görevlerini klasiklerin görüşleri ışığında toplumun refahını artırıcı tedbirler olarak ele almışlardır. Bireylerin tek tek refahının ve serbest hareket ortamlarının kısıtlanmaması, bu serbestlik felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Toplumsal iktisatlaşma, işletmelerin karşılıklı faydalarına dayandırılmakta ve karşılıklı çıkar savaşının önlenmesi yolunda adımlar atılmaktadır; dolayısıyla iktisadi büyümeyi kısıtlayıcı davranışlardan kaçınmaları vurgulanmaktadır. Kıyasıya bir iç rekabet olacak, fakat hiç bir kuruluş diğer bir kuruluşun gelişmesine köstek olmayacaktır.

Bir demokrasi sistemi içinde devletin piyasa aksaklıklarını hukuki tedbirlerle veya kendine özgü kurallarıyla istenilen ölçüde düzeltebileceği hayal ürünüdür (Gwartney, 1980: 30-5). Bu alanda iktisadi analizi kendine konu alan devlet yanlılığı (government failure) problemlerin çözümü için bazı ip uçları vermektedir.

Eğer bir ülkede devlet yanlılığı piyasada kendini gösteriyorsa, devletin piyasaya toplum refahını yükseltmek için müdahalesi toplumun refahının gerilemesini beraberinde getirir. Bu düşünce tarzı Adam Smith'in merkantalist sisteme karşı olan düşüncelerinden veya devlet nizamnamelerinden ortaya çıkmaktadır (Smith, 1974: 368-16). Smith doğal

serbestlik sistemini savunmuş ve piyasada daha fazla toplumsal iktisatlaşmanın hareket ortamını artıracaklarını vurgulamıştır.

Mill de bazı durumları bize aktararak devletin piyasadaki müdahaleci önlemlerinden dolayı toplumsal refahın azaldığını ve hatta yok olduğunu belirtmektedir (Mill, 1984:693-13).

Zamanımız literatürlerine baktığımızda daha çok yasalara ve yasaların uygulanmasına dayandırılmış bir iktisat politikası istenilen bir başarıyı toplumun refahı açısından sağlayamamaktadır (Giersch, 1983:50-6). Çünkü devletin işlevlerinden enformasyon hızı yavaşlamakta, manipülasyon ile birlikte bürokrasi kendini göstermekte ve zaman kaybı arzu edilen başarının gerçekleşmesini geciktirmektedir.

2.3. ALTERNATİF OLARAK DEVLET VEYA PİYASA

İktisadi büyüme politikasında kaynakların kıtlığı ve bireylerin hareket motivasyonları çok önemlidir. Çünkü her şeyin kıt olduğu bir dünyada iktisadi açıdan her hareketin bir maliyeti vardır. Her iktisadi hedefin gerçekleşme imkanı olmadığı için veya bir çok hedeflere ulaşmak için yükselen maliyetleri, yani diğer bazı hedeflerden vazgeçme şeklinde kabullenmek gerekmektedir. Kişiler kıt kaynakları kullanırken akılcı düşünerek kendi kâr ve zararlarını tartarak karar verirler. Yalnız burada ulusal ekonomi ile devlet teorisi birbirinden ayrılmaktadır. Devlet bir sığınma veya barınma organı, yani "shelter of last resort" (başvurulacak son merci) durumundadır.

Kurum olarak bakıldığında devlet ile piyasa arasında bir tercih yapmak zorunluluğu doğmaktadır. Örneğin: devletin şemsiyesi altında bazı kuruluşların özelleştirilmesi, huzurevleri, eğitim, kunst, tiyatro, posta, sağlık gibi iktisadi açıdan ucuz maliyete dayandırıldığı için- yapılmak istenmektedir. Yalnız iktisatta maliyetin belirlenmesinde bazı güçlükler mevcuttur. Doğrudan (direct) maliyetlerin "ücret, materyal gibi" belirlenmesinde büyük zorluklar çekilmemesine karşın, dolaylı (indirect) maliyetlerin, yani "opportunity cost" belirlenmesi karşımıza bir problem olarak çıkmaktadır. Bunu bir örnekle açıklayalım: Eğer dünyadaki kıt kaynaklarda herhangi bir iktisadi dala sübvansiyon uygulanırsa, bunun sonucunda diğer kişi veya dallar refah kaybına uğrayacaklardır (Donges, 1985 : 30-4). Bu kayıp doğrudan ölçülememekte ve toplumun haberi olmadan vergi yolu ile bireylerden tahsil edilmektedir.

Bu önlemler gelir bölümüşü teorisinde analiz edilmektedir.

Yeni bir düşünce tarzı olarak kendini gösteren "public-choice-school" 19. yüzyılın düşüncelerini sistemli olarak araştırarak, kendi süzgecinde birleştirmiştir. Bu düşüncenin özünü şu şekilde özetleyebiliriz (Mueller, 1979: 10-14) : Demokrasi sürecindeki bir parlamenter sistemde alınan kararlar toplumsal refahın artmasını beraberinde getirmektedir. Yalnız toplumsal amaç yolunda kişilerin hedeflerine ulaşmak için hareketleri ve niyetleri iktisadi açıdan bir problem teşkil etmektedir. Çünkü politikacıların ve bürokratların uygulamadaki kendi çıkarları çerçevesindeki hareketleri toplumsal amaç yolunda toplumun yaralanmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, rekabet politikasının sanksiyon mekanizması, yani temsilcilerin seçimle gelme veya seçilememesi, yeterli ölçüde açık piyasa sisteminde refah tesirleri yaratabilecek midir, yoksa seçilenler sadece kendi gruplarının istekleri yolunda temel atmaya devam ederek piyasa dengesizliğini yaratmayacaklar mıdır? Bu nedenle piyasa ve piyasanın belirli bir

bölümü politik çıkarlar uğruna feda edilmiş olacak ve bu da geri kalmışlığı körükleyecektir.

Sonuç olarak ya piyasada tüm politik hakimiyeti sağlamak, ki bu totaliter rejimi beraberinde getirir, veya piyasadan devlet elini çekmek ve ona sadece bazı durumlarda düzenleyici rolünü tanımak gerekmektedir.

Herhangi bir iktisadi sektöre ayrıcalık tanımak, diğer sektör veya dalların alternatif gelişim ortamlarını kısıtlamak demektir.

Ekonomi politikasında ideal olan, bir hedefin gerçekleşmesi değil, alternatiflerinin karşılaştırılarak en iyisinin bulunmasıdır. Eğer bu durumda devlet ile piyasa karşılaştırılacak olursa, devlet yenilgiye uğramaktadır; fakat devlet olmadan da piyasa fonksiyonunu sürdürememektedir. İnsanların birlikte yaşadıkları iş bölümü olan bir düzen politikası içinde devlet ile piyasa, özel teşebbüs ile piyasa, yurtiçi ile yurtdışı üretim, öz üretim ile yabancı üretim, KİT ile özel girişim birbiriyle karşılaştırılarak en iyisinin bulunmasına çalışılmaktadır. Eğer bir karşılaştırmalı analizde problemler ekonomi politikasına bağımlıysa, problemlerin çözümünde verimlilik kriteri geçerlidir. Eğer problemler politik, etik ve hukuk alanlarında yatıyorsa, ekonominin sahasına girmese de çözümlerde yine verimlilik kriterini ön plana almak gerekmektedir; çünkü bu alandaki tecrübeler bize verimlilik kriteri dikkate alınmadan çözülmeye çalışılan problemlerin topluma pahalıya mal olduğunu göstermiştir (Hauser, 1972: 255-9).

Bir demokrasi rejiminde devletin görevlerini ayrıntılarına inmeden aşağıdaki şekilde gruplandırabiliriz (Stobbe, 1984: 2-15):

a) Devletin görevlerini belirlemede kamu malları ile şahsi malları ayırmada piyasa ve devletin komparatif fayda ve zararları gözönüne alınarak saptanmalıdır. Şahsi mallar piyasada üretilir ve eğer üretici sürümle gelir elde etmek istiyorsa, tüketicileri arayacak, gelir elde ettiği ölçüde üretimini artıracaktır.

Kamu mallarında talepler olmasına rağmen, piyasadaki gibi üreticiler yoktur. Sadece vergi karşılığında arzu edilen hizmet verilmektedir. Yalnız, adaletli bir vergi sistemi kurulmadığı zaman, hizmetin karşılığı olan ücret belirli kesime yüklenecek ve bu da anarşiyi beraberinde getirecektir. Diğer bir örnek ise, hukuk devleti beklentilerini devletin kurumları kendileri üretmekte ve bu üretimin verimliliğini toplum tayin etmektedir. Kamu mallarını üreticiden şu üç ana unsurun varlığı kaçınılmazdır:

- a) Ne kadar kamu malı üretilmelidir (Kaynakların etkili kullanımı)
- b) Üretim maliyetlerini belirlemek için araç ve gereçlerin belirlenmesi (Finans fonksiyonu)
- c) Elde edilen amme malının topluma dağıtımı (Dağıtım fonksiyonu)

Verilen belirli miktardaki finansman aracılığı ile kaynakların etkili bir şekilde kullanılmasından talep miktarının karşılayacak üretim elde edilecek ve bu toplumun bireylerine eşit şekilde dağıtılacaktır. İktisat bilimi açısından toplumsal refahın artması tek tek bireylerin refahının artmasına bağlıdır. Eğer devletin kamu mallarındaki üretimi toplumun talep miktarını karşılamıyorsa, toplumun refahı düşüyor ve devletin maliyeti artıyor demektir, ki bu maliyetin finansmanı yine devletin bireylerinden vergi yolu ile sağlanacak demektir. Devamı maliyetin artması yani bazı sektörlerin sürekli

desteklenmesi ile ortaya çıkan kayıp diğer sektörlerin sırtından sağlanıyor demektir. Dolayısıyla bu durum devletin bazı görevlerini beceremeyeceği anlamını taşımakta olup, bunların özel teşebbüse aktarılması refah ekonomisi açısından kaçınılmazdır.

b) Hukuk Devleti

Hukuk devleti bir demokrasi devleti olduğu gibi, demokrasi devleti de bir hukuk devletidir. Devletin hukuk alanındaki üretimi, eğitim ve teknolojiye bağlıdır. Toplum devamlı bir değişim sürecinde olduğu için hukuk üretiminin güncelleşmesi, yenilenmesi ile kişilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi gereklidir. Eğer "benim senin" sorunları çözülememiş ise, malların değişiminde karşılıklı hukuksal haklar kısıtlamalara sahne oluyorsa, işleyen bir piyasa sisteminden söz etmek olanaksızdır. Hukuksal alanda devletin iki fonksiyonu vardır. Bunlardan ilki korumacı devlet kavramı (protective state) ve ikincisi ise üretici devlet (productive state) kavramıdır.

Korumacı devlet kavramı devlet ve toplumu ikiye ayırarak serbestlik düşüncesine dayanmaktadır. Herkes tarafından kabul edilen kararların yürütme organlarıncı devlet içinde, toplumda ve piyasalarda uygulanmasıdır. Fakat üretici devlet fonksiyonunu tanımlamak güçtür; çünkü devletin bu alandaki görevini yürütmesi gerektiğinde piyasaya müdahalesini öngörmektedir. Örnek verecek olursak çevre kirliliği, para düzeninin sağlanması ve ülkenin savunması gibi görevlerdir.

Doğada her şey kıt olduğuna göre çevre kirlenmesinin hukuksal düzenlemeler yolu ile ne ölçüde giderileceği, vergi yolu ile nasıl bir düzenlemeye gidileceği veya sübvansiyon politikasının ne ölçüde etkili olacağı hakkındaki düşünceler henüz bir belirginlik kazanmamıştır.

Para düzeninin sağlanması yine devletin görevleri arasındadır. Son zamanlarda devletin tekel durumunda emisyonu başvurması parasal istikrarsızlığın kaynağını oluşturmuştur. Bundan dolayı ya bankalararası rekabet piyasası aracılığı ile veya bağımsız bir Merkez Bankası'nın kurulması yolu ile paranın istikrarını sağlama olanağı doğmuştur. Devletin düzenleyici diğer tedbirleri ise yolların yapım ve onarımı, hava trafiğinin düzenlenmesi, besin maddeleriyle ilgili kanunlar, tüketici haklarının korunması ile ilgili kanunlar, ilaç sanayiinin kontrolü, büyüklük ve ağırlıkla ilgili yönetmeliklerin düzenlenmesi ile hukuksal boşlukların zamanında giderilmesidir.

Kamu mallarını iki kümede inceliyoruz :

- Gerçek kamu malları
- Gerçek olmayan kamu malları

Gerçek kamu malları yukarıda anlattıklarımızı kapsamakta ve bunların temini piyasa sözleşmelerine dayandırılmadığı için ve üretim maliyetlerinin yüksekliği dolayısıyla devlete yüklenmiştir.

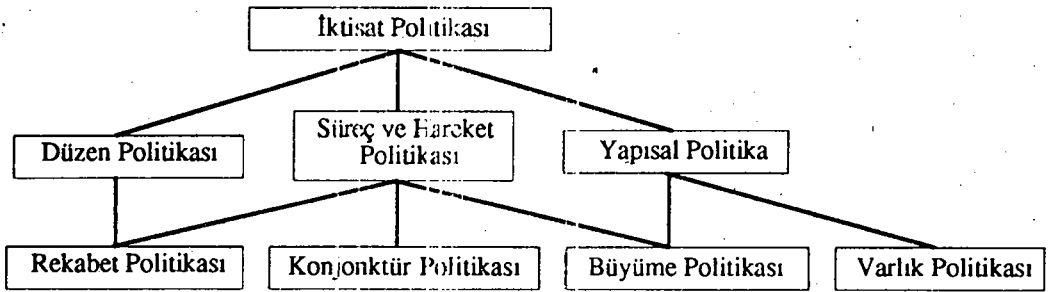
Gerçek olmayan kamu mallarının bir kısmı veya tamamının temini piyasa aracılığı ile temin edilebilmektedir ki bunlar için piyasanın arz ve talep kanunları geçerlidir. Bundan dolayı pozitif dışsal etkiler üretilmekte ve bu üretimden toplumun tümü yararlanmaktadır. Örneğin : Eğitim, tiyatro, müzeler, parklar, dinlenme yerleri, ucuzlatılmış yerleşim birimleri, bilet tarifeleri gibi devletin tüketimi arzuladığı mallardır.

Özetleyecek olursak hatasız hiç bir piyasa düzeni olmaz. Dolayısıyla hatasız bir piyasa düzeninden hareketle piyasa fonksiyonlarını karşılaştırmak ve piyasa yanılığına ulaşmak olanaksızdır. Devlet de hatasız değildir; çünkü geçen yıllardaki gibi piyasa sürecindeki yanlış yönlendirmeler sonucunda devletin piyasaya müdahalesi kaçınılmaz olmuştur. Devlet müdahalesi ile piyasa düzenleneceği yerde bir çok arz ve talep kanunları alt üst olmuştur. Tecrübeler devlet önlemlerinin ve yasaların piyasaya aktarılmasıyla iktisadi gelişmenin ve işsizliğin ters tepki gösterdiğini kanıtlamıştır. Gelir dağılımındaki bir müdahale bile bazı ülkelerde hiç kimseye fayda sağlamamıştır. Devletin piyasa denetimi ve yasalar bürokrasiye güç kazandırmış, ve bu da planlama ve dağıtım örümceğinde tedbirlerin gecikmesini ve çıkmaza sürüklenmesini sağlamıştır. Devletin ekonomideki etki alanı genişledikçe, devlet asil görevlerini yerine getirememekte, toplumun refahı azalmaktadır.

3. KARMA EKONOMİ SİSTEMİNDE İKTİSAT POLİTİKASI

Araştırmanın ortaya koyduğu sonuç, devletin etki alanı genişledikçe görevlerini yerine getirme açısından başarısı yayılmasına orantılı olarak düşmekte ve belirli bir noktadan sonra sifıra ulaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere baktığımızda bu düşüncüyü kanıtlayan birçok örnekleri görmekteyiz (Oberndörfer, 1982 : 13-14). Örnek olarak Türkiye'nin iktisadi yapısını seçecek olursak, Türkiye'de etkili bir iktisat politikasının yürütülmesinin çok zor olduğunu görürüz.

İktisat politikası iktisadi olayların yapısını ve tesirini belirlemek, yönlendirmek veya değiştirmek için alınacak tedbirleri kapsar. İktisat politikasının öğeleri çizim-1'de gösterilmiştir.

Şekil 1.

Kaynak : Stobbe, A. (1984) Volkswirtschaftslehre, Bd. 14, Berlin, Heidetberg, New York, Tokyo.

Şekil 1'de gösterilen iktisat politikası konularının çoğu ders kitaplarında bulunduğu için derine gitmeden düzen politikası üzerinde durmak istiyorum. Çünkü düzen politikası, rekabet piyasası düzeni ile hukuksal düzeni ve kararnamelelerine içine almaktadır. Dolayısıyla bu alanda atılacak adımlar konjonktür ve büyüme politikalarına etki edecektir.

Düzen politikasında devletin görevi, piyasadaki kuruluşların piyasa mekanizmasını suistimal etmemeleri için hukuksal çerçevenin belirlenmesi ve devlet gücü ile uygulanmasıdır. Bu alandaki hukuksal çerçeve monopol ve kartelleşmeye karşı kanunlar ile tüketici haklarının korunması gibi konuları içermektedir.

Rekabet piyasasının anlamı ise, piyasa fiyatlarının hiç bir etkiye maruz kalmadan arz ve talep yasalarına göre kendiliğinden oluşmasıdır. Devlet makro politika aracılığıyla genel çerçeveyi çizecek, para ve maliye politikalarıyla da dolaylı olarak ekonomiye etki edebilecektir.

Sosyal devlet içindeki piyasa mekanizmasının temel taşlarını ilk ortaya koyan düşünür Walter Eucken'dir. Eucken'in düşüncelerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

- İlk temel prensip, fonksiyonunu sürdüren bir fiyat sisteminin varlığıdır. Piyasa ekonomisi içinde ekonomik sürecin yönlendirilmesi, rekabet şartların ortaya koyduğu fiyat sistemiyle meydana gelmektedir. İşletmeler ve özel hane halkının yönlendirilmesi de yine bu fiyatlar bazında gerçekleşmektedir. Alman iktisat hukukunun belirlediği ilk ana prensip fonksiyonunu sürdüren bir fiyat sisteminin yürütülmesidir.

- Para politikasının piyasa açısından hedefi ise para değeri istikrarının sağlanmasıdır. Rekabet düzeni içindeki fiyat sisteminin yanında Merkez Bankası para politikası aracılığıyla ekonomiye etki edebilecek ve para değerinin korunması yönünde tedbirler alabilecektir. Ancak para politikasının olabilmesi için Merkez Bankası'nın bağımsız olması kaçınılmazdır.

- Piyasa sisteminin diğer önemli unsurları özel mülkiyet, mukavele serbestliği ve sorumluluktur. Özel mülkiyet düzeni de yerleşim serbestliğini meslek seçimini ve iş kurma özgürlüğünü içine almaktadır. Mukavele serbestliği ise hukuk düzeni içinde özel mülkiyet ve rekabet şartları altında özel hane halkının ve işletmelerin plan ve davranışlarını serbestçe gerçekleştirmelerini içermektedir.

- Rekabet politikasında Eucken'e göre sosyal güvence, sosyal eşitlik ile işletme hukuk düzeni ve iş piyasası hukuk düzeni diğer sorunlar olarak gündeme gelmektedir. Sosyal iktisat düzenine uygun iş hukuku, fırsat eşitliği ve sosyal denge sistemine dayanan geniş kapsamlı sosyal güvence prensibi sosyal birlik sistemi olarak tanımlanmıştır.

- Devamlı ve kararlı iktisat politikası uygulanmalıdır. Buradan da iktisat politikasının uygulanmasındaki hedef çatışmalarını önlemek uzun dönemi kapsayacak planlar yapmak ve istikrarlı ve dengeli iktisat politikası uygulamak gibi kurallar ön plana çıkmaktadır.

Bu açıklanan iktisat politikası düzeni Almanya'da neo-liberal prensiplerde doğmuş ve Keynes'in düşüncelerinden hareketle ekonomide istikrar kanununun eklenmesiyle de iktisat politikasının çerçevesi tamamlanmıştır. Buradaki amaç altmışlı yıllardaki iktisat politikası hedeflerinin tutarlı ekonomik gelişme, tam istihdama yaklaşılması, fiyat

istikrarının korunması, dış ticaret dengesinin sağlanması ve adil gelir dağılımı politikasının daha sonraki yıllarda da uygulanmasını garanti altına almaktır.

Daha sonraları Müller Armaç sosyal piyasa düzeni içinde işletmelerde ortak oy kullanma hakkını eklemiş, kalitatif iktisadi büyüme kavramını geliştirmiş, çevre problemlerine değinmiş ve eğitimin geliştirilmesini istemiştir.

Sosyal devletin piyasa sistemi içindeki etkinliği yukarıda açıklanan çerçeve içinde geçerlidir. Sosyal devlet polis rolünü üstlenecektir. Piyasa sisteminin aksaklıklarını düzeltmek için piyasalara müdahale edecek ve daha sonra ise piyasadan elini çekecektir. Gelişmekte olan ülkelerde toplumun yapısı statiktir. Dışa açılma politikasıyla birlikte dinamik toplum yapısına geçebilmenin sancularını yaşamaktadır. Dinamik toplum yaratıcı toplumdur. Yaratıcı toplumun varlığı piyasalardaki rekabetin varlığına ve devletin kendi kurum ve kuruluşlarını rekabet koşullarına uydurmalarına bağlıdır. Ancak haksız rekabetin de hukuk kuralları çerçevesinde önlenmesi gereklidir. Yaratıcı toplum yapısına geçebilmenin ikinci şartı bilginin ödüllendirilmesidir. Rekabet bilenele bilmeyeni ayırt etmek için vardır. Bu nedenle de eğitim sisteminin kalitesi rekabetin varlığına bağlıdır.

Özetleyecek olursak, düzen ve rekabet politikalarının olmadığı bir iktisat düzeninde etkili bir iktisat politikasının uygulanmasından söz etmek olanaksızdır.

Geri kalmış ülkelerdeki geri kalmışlığın ana nedenini devlet sektöründe ve devletin görevlerinde aramak gerekmektedir. Müdahaleci politikalar uygulandığında işsizlik çoğalmakta, gelişme yavaşlamakta ve piyasada mal sıkıntısı kendini göstermektedir. Liberal politika izlenmesi durumunda ise büyüme artışı, ödemeler açığının azalması, dış ticaret artışı, işsizliğin azalması gibi düzeltiler gözlenmektedir. Yeter ki gerçekten ekonomistler iktisat politikasını uygulama imkanını bulabilsinler.

KAYNAKLAR

- 1-BOMBACH, G. (Hrsg.), Ramser, H.J., Timmermann, W. (1981) **Der Keynesianismus I**, Berlin, Heidelberg, New York.
- 2-BURSTEIN, M.L. (1986) **Modern Monetary Theory**, New York, St. Martin's Press.
- 3-BIANKART, Charles B. (1980) **Ökonomi der öffentlichen Unternehmen**, München.
- 4- DONGES, Juergen B. (1985) "Marktversagen und Staatsversagen, was überwiegt", **Zeitschrift für Wirtschaftspolitik**, 34 Jg. 2, Institut für Wirtschaftspolitik an der Universität zu Köln.
- 5-GWARTNEY, D. James; STROULP, Richard (1980) **Private and Public Choice**, New York.
- 6-GIERSCH, Herbert (1983) **Wie es zu Schaffen ist? Agenda für die deutsche Wirtschaftspolitik**, Stuttgart.
- 7-GIERSCH, Herbert (1974) **Wirtschaftspolitik**, Kiel.
- 8-GIERSCH, Herbert (1975) **Grundlagen der Wirtschaftspolitik**, Kiel.
- 9-HAUSER, Karl (1972) **Volkswirtschaftslehre B. nd. 2**, Fischer Taschenbuch Verlag Frankfurt/M.
- 10-KEYNES, John M. (1983) **Allgemeine Theorie der Beschäftigung des Zinses und Geldes** (Tercüme : Fritz Waegger) 6 Aufl., Berlin.
- 11-MESTMACKER, E. Joachim (1984) **Recht und ökonomisches Gesetz**, 2 Aufl., Baden-Baden, nomos Verlag.
- 12-MÜELLER, Dennis C. (1979) **Public Choice**, Cambridge University Press.
- 13-MILL, J. Stuart (1984) **Grundsätze der politischen ökonomi** (tercüme : Adolf Sootbeer) Leipzig.
- 14-OBERNDÖRFER, Dieter (1982) "Politik und Verwaltung in der dritten Welt, Überlegung zu einer neuen Orientierung", **Zeitschrift deutschen Vereinigung für Politische Wissenschaft**. Sonderheft. 13.
- 15-STOBBE, Alfred (1984) **Volkswirtschaftslehre**, Heidelberger Tashenbücher, Bd. 14, Berlin, Heidelberg, New York, Tokyo.
- 16-SMİTH, Adam (1974) **The Wealth of Nations** (tercüme : H. Claus Reckentenwald) **Der Wohlstand der Nationen**, München.
- 17-WATRİN, Christian (1983) **Markt und Staat als Systeme der Ressourcenallokation, Nationale Entwicklung und Internationale Zusammenarbeit**, Hrsg. von A. Woll, K. Glaubitt und H.B. Schäfer, Berlin, Heidelberg.